

گذری بر تاریخ دفن اموات در حرم مطهر رضوی و روند ساخت ۳ آرامستان بهشت ثامن‌الائمه (ع)

گردی از خاک کوی او بودن

هادی دقیق

زائر بودن و شوق مجاور شدن آرزوی دیرینه بسیار مردمی بوده که در طول قرن‌ها خاک خراسان را توتیای چشم به راه مانده خود می‌کرده‌اند. هر ساله چه پیران و جوانانی که به تمنای زیارتش آمده و چه دل‌ها که در راه دور مانده و حسرت زیارت را به دنیا یی

● دفن پیکر از چه زمان جایز شد؟

از همان وقتی که حضرت^(ع) را در باغ حمید بن قحطبه طوسی به خاک سپردند، دفن جنازه نیز در این ارض مقدس مرسوم شد. ابتدا مخصوص سرشناسان و منتقدان بودو پس از مدتی با پا گرفتن تشکیلاتی در اطراف حرم مطهر رضوی که خادم و نگهبان داشت، دفن پیکر در اطراف بارگاه شکلی همگانی پیدا کرد. همین هم عاملی برای گسترش گورستان هادر شهرهای مذهبی شد، که قبرستان قتلگاه و عیدگاه نمونه آن هستند. همچنین رفته رفته از نظر فقهی هم «نقل جائز» و «جابه جایی آن‌ها برای دفن اولیه یا دفن دوباره در مکان‌های مقدس جایز شمرده شد و این مهم، رواج این موضوع را به عنوان یک خواسته افزایش داد. برابرنه عزی... عطاردی در کتاب «تاریخ آستان قدس» می‌نویسد، از همان قرن نخستین پس از شهادت حضرت، در حرم مطهر امام رضا^(ع)، یعنی

دیگر برده‌اند. این میل و اشتیاق بودن در تربت مقدس مشهدالرضا^(ع) از دیر باز سبب می‌شده است نه تنها برگزیدن نایب‌الزباره برای آنانی که امکان تشریف نداشته‌اند، باب‌شود، که خاک شدن در تربت مشهد وصیتی عام باشد. نوشته سیاحان بسیاری گواه این است هر کاروانی که راهی مشهد می‌شده، همیشه با خود

محدوده زیرگنبد، کسی را دفن نمی‌کرده‌اند و متولیان روضه مبارکه چنین اجازه‌ای نمی‌داده‌اند. در کتاب‌ها تنها گفته شده است که در دوران اولیه پس از شهادت حضرت^(ع) تنها گنبد و مسجدی در کنار مقبره وجود داشته و تمام فضای اطراف، منطقه مسکونی و محل اقامت زوار و قبرستان بوده است و مردم از اطراف و اکناف، جنازه‌ها را به مشهد حمل می‌کرده و در قبرستان مجاور حرم مطهر به خاک می‌سپرده‌اند و مانعی در بین نبوده است. ●●●

از عصر سامانیان و غزنویان، شخصیت‌ها و خاندان‌های بزرگ خراسان، امیران، دبیران، مالداران و منتقدان ایران برای خود در اطراف حرم مقبره‌هایی درست می‌کرده و پس از مرگ، جنازه‌هایشان را از ماوراءالنهر، خوارزم، هند، سند و سایر مناطق دور دست حمل می‌کرده و در همان مقبره‌های آماده به خاک می‌سپرده‌اند که اختصاصی

برخی از نامداران معاصر مدفون در حرم مطهر رضوی

● مرتضی آشتیانی

(۱۳۸۱ تا ۱۳۶۵قمری)

حضور این عالم و مجتهد در تهران باروزهای مشروطه مصادف شد و وی یکی از بست نشینان حرم عبدالعظیم بود. اوسپس در زمان حضورش در مشهد و با وقوع غائله گوهرشاد مشهد را ترک کرد و پس از سقوط رضا شاه هم مدتی در کربلا روزگار گذراند و در نهایت به دلیل کسالت به مشهد بازگشت و سرانجام در دارالسعادة به خاک سپرده شد.

● محمد تقی شریعتی

(۱۳۸۶ تا ۱۳۶۶خورشیدی)

پدر دکتر علی شریعتی در مزنان سبزوار به دنیا آمد. وی سپس به مشهد آمد و تحصیلات حوزوی اش را در این شهر گذراند. از مهم ترین اقدامات ا ت تأسیس کانون نشر حقایق اسلامی با هدف گسترش روح متعالی و مترقی اسلام بود. وی در جریان ملی شدن صنعت نفت نیز بسیار فعال بود. او در صحن آزادی حرم مطهر دفن شده است.

● سید محمد... شیرازی

(۱۳۷۱ تا ۱۳۴۳خورشیدی)

آیت... شیرازی در شیراز به دنیا آمد و مدتی به تحصیل و تدریس در نجف پرداخت. بازگشتش

به وطن و مشهد با قیام گوهرشاد هم زمان شد و وی دستگیر و به تهران فرستاده شد. وی به نجف رفت و در نهایت به مشهد بازگشت و حضورش با اتفاقات انقلاب اسلامی هم زمان شد. وی از روحانیان فعال انقلاب در مشهد بود و سرانجام در حرم امام رضا^(ع) دفن شد.

● سید جواد خامنه‌ای

(۱۳۱۳ تا ۱۴۰۶قمری)

آیت... سید جواد خامنه‌ای در خانواده‌ای روحانی در نجف به دنیا آمد. خانواده وی بعد ها به تبریز مهاجرت کردند و وی وقایع مشروطه را در تبریز به چشم دید. اوسپس از زندگی در تبریز و نجف دوباره به مشهد بازگشت و ثمره از او جش پنج فرزند بود که یکی از آن‌ها رهبر معظم انقلاب است. وی پس از عمری مجاهدت و تدریس، در توحیدخانه به خاک سپرده شد.

● سید جلال‌الدین آشتیانی

(۱۳۰۴ تا ۱۳۸۴خورشیدی)

وی در آشتیان از توابع اراک به دنیا آمد و مدتی در شهرهای قم و نجف در محضر عالمان عصر خودش دروس حوزوی خواند و سرانجام در مشهد به عنوان استاد فلسفه و تصوف اسلامی

انتخاب شد. پیکر او در دارالزهد حرم به خاک سپرده شده است.

● محمد تقی جعفری

(۱۳۰۴ تا ۱۳۷۷خورشیدی)

از آثار از زنده وی می‌توان به شرح مثنوی و شرح نهج البلاغه اشاره کرد. علامه جعفری در بیمارستانی در لندن در حال طی کردن روند درمانش فوت کرد و در نهایت به تهران و سپس مشهد منتقل شد و در دارالزهد دفن شد.

● حسین فقیه سبزواری

(۱۳۰۹ تا ۱۳۸۶قمری)

آیت... حاج میرزا حسین سبزواری مشهور به «فقیه سبزواری» در جریان تحصیلش در مشهد شاهد به توپ بسته شدن حرم به دست روس‌ها بود. بعدها به نجف رفت و در محضر استادان زمان فقه و اصول آموخت و سرانجام به مشهد آمد. اقدامات خیر خواهانه او از جمله ساخت درمانگاه و مدرسه و کوی طلاب بازند است. وی بنا به وصیتش در محراب مدرسه باغ رضوان دفن شد.

● سید رضا کامیاب

(۱۳۲۹ تا ۱۳۶۰خورشیدی)

حجت الاسلام کامیاب در گناباد زاده شد و

بوده است. به طور کلی گویا در این دوران در مشهد از پیرامون بقعه رضوی تا فاصله‌های بسیار از جنوب و شمال، قبرستان بوده و این آرامستان‌ها از دروازه‌های طرق تادروازه نوغان امتداد داشته است.

همچنین برابر اسناد تاریخی، تقریباً دوره تیموری که فراوانی قبرستان‌های اطراف حرم به دروازه‌های شهر می‌رسیده است، تدفین هم رایج و آزاد بوده و پس از آن در دوره تیموری است که سازوکاری برای دفن در حرم در نظر گرفته می‌شود و متولیان آستان مقدس برای دفن اموات در حرم حرم وجه دریافت می‌کنند. وقف نامه‌ای نیز با موضوع دفن اموات وجود دارد که مربوط به سال ۱۰۱۱ هجری قمری است که در آن شاه عباس در باره این موضوع دستوراتی را صادر کرده است. ●●●

حدود صد سال پیش هم گویا حجره‌ای در صحن کهنه

برای تحصیلات حوزوی به مشهد آمد. وی در انتخابات میان دوره‌ای مجلس شورای اسلامی سال ۱۳۶۰ نماینده مشهد شد ولی یک هفته بعد در تقاطع بولوار راه‌آهن و خیابان خواجه ربیع ترور شد و در بیمارستان امدادی به شهادت رسید. وی در دارالزهد حرم دفن شده است.

● حسنعلی مروراید

(۱۳۹۰ تا ۱۳۸۳خورشیدی)

آیت... مروراید در مشهد دیده به جهان گشود و در محضر علمایی مثل حاج شیخ حسنعلی نخودکی شاگردی کرد. ایشان دومدرسه علمیه بعثت و سعادت را تأسیس کرد. بدون تردید از مهم ترین بخش‌های حیات وی، مبارزات سیاسی و مشارکت‌های اجتماعی بود. وی در دارالسرور به خاک سپرده شد.

و جدید وجود داشته که نخست برای استراحت زائران مورد استفاده قرار می‌گرفته است اما بعد ها به کسبه و بازاریان اجازه داده می‌شود. وقتی کسبه از دادن اجاره بها خودداری می‌کنند و همچنین این حجره‌ها به دلیل وضعیت بدبهداشتی چهره نامطلوب و دور از شانی برای حرم مطهر ایجاد کرده بود، آستانه آن‌ها را تخلیه و برای دفن اموات در اختیار خاندان‌های متمکن قرار می‌دهد.

● بهشت‌های ثامن‌الائمه (ع)

اکنون در حریم حرم مطهر رضوی، سه زیرزمین با نام «بهشت ثامن‌الائمه^(ع)» پا گرفته است که به واسطه حضور امام هشتم شیعیان محل دفن ارادتمندان آن حضرت^(ع) است و هر سه این آرامستان‌ها پس از پیروزی انقلاب اسلامی به دلیل تقاضای زیاد دفن در حرم مطهر رضوی احداث شده‌اند. با این همه، اکنون به واسطه وجود امام رضا^(ع)،

در صحن‌ها و رواق‌های گوشه گوشه حرم، افراد بسیاری

نمای آرامش ثامن‌الائمه (۱) عکس، مصحن رضی غفران عکس رضوی

آرمیده‌اند. همچنین آرامستان‌های بزرگی در طبقه زیرین صحن آزادی به نام بهشت ثامن‌الائمه یک، صحن قدس به نام بهشت ثامن‌الائمه دو و صحن جمهوری اسلامی به نام بهشت ثامن‌الائمه سه وجود دارند که پله‌های باب‌السلام در صحن آزدی، پله‌های ورودی شرقی صحن قدس و پله‌های ورودی بست شیخ طوسی در صحن جمهوری به طبقه زیرین می‌روند و به این آرامستان‌های می‌رسند. هر سه آرامستان سراسر سنگ مرمرند و قبور چند طبقه آن‌ها هم سطح زمین است. فقط در بهشت ثامن‌الائمه سه، مزار شهدای بمب گذاری سال ۱۳۷۳ هم سطح نیست. نام افرادی که در حرم دفن شده‌اند، در کتاب چند جلدی «مشاهیر مدفون در حرم رضوی» به کوشش بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی آمده است و در اینجا به برخی از آن‌ها اشاره می‌کنیم.

دسته بندی دفن شدگان مشهور حرم مطهر

صاحب منصبان آستان قدس

رجال سیاسی و نظامی، عالمان

دینی وشهدا، دانشوران، ادیبان و

هنرمندان

تعداد دفن شدگان نامدار حرم مطهر

بیش از ۲۸ هزار تن

مقبره های داخل صحن و رواق ها

پیر پالان دوز، شیخ طبرسی

شیخ حر عاملی، شیخ بهایی

خانه‌ای که «خانه ادبیات» نشد!

به‌خانه‌زنده یادفرخ‌به‌عنوان یک‌خانه‌تاریخی، فرهنگی‌و ادبی در مشهد از زاویه‌ای دیگر بایدنگریست؛ یعنی‌نه‌آن‌چنان‌که‌مثلا به‌خانه‌های تاریخی همچون داروغه‌و کوزه‌کنانی و پیریشانی و امیری و توکلی می‌نگریم و دربارہ‌آن‌ها صحبت می‌کنیم. وقتی از خانه‌داروغه‌و نمونه‌های مشابه‌آن صحبت می‌کنیم، درواقع از تاریخ‌ساخت‌آن‌ها، معماری‌آن‌ها، تاریخچه‌و دلیل‌ساخت‌آن‌ها و اینکه این‌ها آثار هویتی و تاریخ‌معماری و شهرسازی مشهد هستند، سخن می‌گوییم. اما وقتی از خانه‌فرخ حرف می‌زنیم، چندان توجهی به‌ساخت‌بنا، شکل‌بنا و معماری‌آن‌نداریم، بلکه از خانه‌ای صحبت می‌کنیم که از بعدی دیگر روشنگر پاره‌هویتی مشهد است.

وقتی از خانه‌فرخ و استادفرخ صحبت می‌کنیم، درواقع از ادبیات سخن می‌گوییم؛ ادبیات و شعری که خودپاره‌ای مهم و ارزشمند از نقشه‌هویتی مشهد را عهده‌دار است. از خانه‌ای می‌گوییم که درآن بزرگان و اندیشمندان و شاعران و نویسندگان و موسیقی‌دانان و حوزویان و دانشگاہیان فراوانی به‌آنجا رفته‌اند و نام‌خانه‌فرخ با این بزرگان عجین است. خانه‌ای که نه‌فقط برای مشهدی‌ها و خراسانی‌ها، که برای ایران و بلکه فارسی‌زبانان هم شناخته‌شده‌بود. خانه‌ای که به‌روایت‌زنده‌یا استاد باقرزاده (بقا)، بزرگانی همچون زرین کوب، مجتبی‌مینوی، ملک الشعرا بهار، سعید نفیسی، امیری فیروزکوهی و... درآن حاضر شده‌بودند. شمارش و فهرست کردن این‌نام‌ها خودگواه‌بزرگی و عظمت‌نام‌فرخ و خانه‌فرخ است و نشان روشن بعدهویتی این‌خانه‌برای مشهد.

خانه‌فرخ به‌واقع یک‌نشان هویتی مشهد است و دربردارنده تاریخ ادبیات و شعر و انجمن‌های ادبی این شهر و روزگاری که بحث گردشگری ادبی مطرح نبود، این‌خانه هدف گردشگری ادیبان و دانشمندان و هنرمندان و اهالی دانش و فرهنگ و تاریخ کشور و بلکه دیگرکشورها بود. گویند برخی از بزرگان سفرشان به‌مشهد را به‌گونه‌ای تنظیم می‌کردند که به‌روز جلسه‌استادفرخ برسند.

در دوره‌گذشته‌شورای شهر مشهد، بنابه‌پیگیری و مطالبه‌اهالی شعر، قرار شد خانه ادبیات در مشهد راه‌اندازی شود. این‌خانه در کنار بسیاری انجمن‌ها و جلسه‌های شعر مشهد، می‌تواند سهم درخوری در پاسداشت و نکوداشت شعر و شاعران داشته باشد و به‌نوعی مرجعی برای رویدادهای ادبی مشهد باشد. با این هدف، جلسه‌های مکرری برای تأسیس این‌خانه به‌همت‌دوستانی در مدیریت امور هنری شهرداری و با حضور تعدادی از شاعران برگزار شد. بنده که از ابتدا در این جلسه‌ها بودم، می‌پیشنهاد می‌دهم، بسجای نام‌خانۀ ادبیات هم که تا مرحله تشکیل مجمع عمومی و نام‌نویسی نامزدهای هیئت‌مدیره پیش رفت، به‌دلیل گسترتش کر و نا به محاق رفت و به‌سرانجام نرسید، امیدوارم شورای ششم و کمیسیون فرهنگی این شورا همت کنند و این قطار را به‌ریل برگردانند و هم خانه‌فرخ خریداری شود و هم خانه ادبیات پا بگیرد.

علیرضا حیدری شاعر و روزنامه‌نگار

رهبر معظم انقلاب، دکتر غلامحسین یوسفی، مرحوم شهیدی و سید محمود فرخ در خانه این شاعر تابستان ۱۳۳۹ خورشیدی، منبع: مرکز آثار و مفاخر استادان دانشگاه فردوسی مشهد

توانسته‌بود در دهه ۴۰ و ۵۰ مشهد را به مرکز و ملجأ ادبیات ادبی تبدیل و یکی از مهم‌ترین انجمن‌های ادبی کشور را در این نقطه نقشه جغرافیا مدیریت کند، خانه‌ای که از نظر قدمت تاریخی عمری هفتاد ساله اما از لحاظ هویتی ارزشی بی‌حساب دارد. همین است که از حدود پنج سال پیش، بحث برای تملک این خانه برای ارتخیر می‌کند و جایش ساختمان پزشکان میز مسئولان قرار گرفت و مرور اخبار رسانه‌ها تا سال ۱۳۹۷ نشان می‌دهد که بسیاری از آنان نظیر سید عباس صالحی وزیر فرهنگ و ارشاد تا نمایندگان شورای شهر در دوره قبل سر این اتفاق توافق نظر داشته‌اند و هر کدام در باب ارزش هویتی و فرهنگی این خانه بارها د سخن داده‌اند. خبرهای گویند شهرداری مشهد در آن ایام تصمیم می‌گیرد این خانه را به قیمت ۴ میلیارد تومان به نفع کاربری فرهنگی، از وارثان مرحوم فرخ بخرد اما رقمی که مسئولان پیشنهاد می‌دهند، بسیار از آن تر از ارزش واقعی آن است. «امیدواریم با توجه به اهمیت این موضوع و تمایل وراثت به حفظ بنا، مسئولان نیز پای کار بیایند تا این ظرفیت فرهنگی و هویتی مشهد که هنوز هم یکی از پایگاه‌های مهم ادبیات در کشور محسوب می‌شود، حفظ شود.

● خانه‌را به شهرداری واگذار می‌کنیم اگر به قیمت کارشناسی‌شده بخرند

برای پیگیری این موضوع با لادن وهاب زاده، نوه